

ПОКАЗНИКИ, КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ КУРСАНТІВ ВНЗ МВС УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Р.Г. Валєєв

Автор надає дефініції понять «показники», «критерії», «рівні» розвитку пізнавальної самостійності, пропонує їх систему та засоби діагностування.

Автор определяет понятия «показатели», «критерии», «уровни» развития познавательной самостоятельности, предлагает их систему и средства диагностики.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями

В умовах становлення інформаційного суспільства людині потрібно бути готовою до постійної обробки значних, експоненціально зростаючих обсягів інформації, перманентного пізнання, неперервної освіти. Відповідна готовність усвідомлюється педагогікою у різних формах, зокрема у феномені пізнавальної самостійності (далі – ПС), котру розуміють як комплексну якість *індивіда*, що інтегрує показники афективної та когнітивної сфер *психіки* та формує у *особистості* тезаурус знань, комплекс умінь, навичок, компетентностей, норм та цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор

Серед останніх досліджень ПС слід відзначити дисертаційні роботи вітчизняних фахівців С.А. Кушнірука, Л.О. Лісіної, Г.А. Гарбар, Г.С. Адамів, В.Є. Бенери, О.Г. Пиндик, Т.Г. Темерівської, П.Г. Лузана, С.В. Каяліної, Я.В. Галети, В.Г. Логвіненко, Л.А. Тархової, Ю.О. Демидової, російських науковців О.Р. Стаценко, Ю.Є. Милова, Г.М. Гришкової, А.А. Малахова, Т.В. Абрамової, С.В. Чебровської. Відзначаючи беззаперечну цінність здійснених досліджень, слід визнати, що до цього часу не сформована єдина точка зору щодо показників та критеріїв ПС (хоча цей факт пояснюється науковим плюралізмом) або принаймні не здійснена спроба пошуку єдиних

знаменників, що узгоджують, пояснюють різні позиції. Крім того, об'єктом спеціального дослідження не поставала ПС курсантів МВС України, хоча в наш час актуалізовані дослідження пізнавальних якостей саме як професійних властивостей особистості. Серед досліджень професійних якостей, що формуються у курсантів ВНЗ закритого типу, слід визначити праці вітчизняних фахівців Г.Х. Яворської, В.І. Дяченка, С.О. Кубіцького, В.В. Серебряка, Г.Г. Штефанич, А.С. Сіцинського, І.П. Марчука, російських дослідників М.І. Мирзи, І.Р. Сташкевич тощо. Незважаючи на схожу із природою ПС сутність та компонентний склад досліджених ними феноменів (зокрема «соціально-професійної зрілості», «професійної усталеності»), слід визнати, що до цього часу показники та рівні сформованості ПС саме у курсантів МВС України не визначені.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Актуальність дослідження обумовлена складною професійною ситуацією, в якій опиняються сучасні випускники ВНЗ МВС, що характеризується: чинниками постійного оновлення законодавства; тенденцією гуманізації діяльності міліції, трансформації її завдань на реальне забезпечення прав та свобод людини; тенденціями інтелектуалізації та організації злочинності; суспільною потребою підвищення ефективності боротьби з латентними корупційними проявами та економічними правопорушеннями. Для вирішення цих завдань співробітнику ОВС необхідно володіти розвинутими емоційно-мотиваційними, вольовими якостями, когнітивними здібностями, тезаурусом сформованих у особистості загальних та спеціальних декларативних знань, комплексом розвинутих умінь та навичок, компетенцій та досвіду, тобто високим рівнем розвитку ПС.

Формування цілей статті (постановка завдання)

Таким чином, **метою** нашого дослідження постає визначення понять «показники ПС», «критерії ПС» та «рівні ПС» курсантів ВНЗ МВС України. Для досягнення мети необхідно вирішити **завдання**:

I. Вивчити теоретичні підходи до розуміння понять та феноменів «показники ПС», «критерії ПС», «рівні ПС».

II. Визначити принципові умови та конкретні прояви розвитку ПС, необхідні для психолого-педагогічного вимірювання.

III. Визначити діагностичні процедури, придатні для практичного виміру показників та рівнів ПС курсантів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів

I. Більшість дослідників, визначаючи критерії діагностування ПС, звертається до її компонентного складу, та пропонують використовувати в якості критеріїв сформованості ПС розвиток її складових. Зокрема, Л.А. Тархова виокремлює мотиваційно-вольовий, змістовий, операційно-процесуальний критерій сформованості ПС відповідно до визначених нею компонентів [4]. Схожу позицію займає П.Г. Лузан, котрий під час визначення критеріїв сформованості пізнавальної активності (спорідненої з ПС пізнавальної якості) розробляє «систему показників навчально-пізнавальної активності за трьома критеріями – змістово-результативним, операційним та мотиваційно-динамічним» відповідно до виявленого ним компонентного складу [3]. Низка дослідників, зокрема, І.А. Левіна, С.В. Каяліна, О.М. Громова, Я.В. Галета, аналогічним чином під критеріями розвитку ПС розуміють сформованість її основних елементів та під-елементів.

В цілому погоджуючись з цим напрямком діагностування ПС відповідно до діагностування її компонентного складу, ми визначаємо, що в цьому сенсі критерій розвитку ПС – це узагальнена, теоретична характеристика розвитку її компонентів. Такі характеристики дозволяють на підготовчому етапі експерименту визначити, сформулювати конкретні показники, прояви розвитку ПС та її компонентів, а на практичному етапі віднести виявлені прояви до того чи іншого рівня розвитку ПС.

II. Крім зазначеного підходу до визначення критеріїв відповідно з розвитком компонентів ПС, можемо констатувати наявність іншого підходу. Так, значна кількість дослідників намагаються дослідити різні компоненти ПС та виявити *універсальні критерії* (жоден дослідник цей термін не використовує, але, на нашу думку, він вдало відокремлює ці поняття від розглянутих вище), які беззаперечно свідчать про рівень сформованості усіх компонентів.

Зокрема, Т.В. Абрамова серед таких універсальних критеріїв розвитку ПС називає *стійкість* її проявів [1, 12], а В.Є. Бенера – *стабільність* її проявів [2, 88]. Низка дослідників (М.Л. Золотайко, С.В. Каяліна) критерій (ознаку) стійкості включає або до дефініції самої ПС, або до дефініції її компонентів, підкреслюючи його обов'язковість. Відповідну позицію щодо сформованості пізнавальної активності займає Т.Г. Темерівська [5].

Розкриваючи сутність цього критерію, Т.І. Хачумян відзначає, що «говорити про стійку сформованість певного показника можна лише в тому випадку, якщо його вияв не поодинокий і не випадковий...» [6, 112]. Фактично

акцентується необхідність забезпечення надійності експерименту. На це також звертав увагу В.С. Аванесов, аргументуючи необхідність введення поняття стійкості (стабільності) *отриманих результатів педагогічних вимірів та оцінок*. Отже, критерій стійкості (усталеності) можна визнати універсальним, придатним та необхідним для діагностування усіх компонентів ПС.

Ми вважаємо, що більшість дослідників (зокрема, І.А. Шайдур, Г.І. Костишина, І.В. Некоз, В.Е. Краснопольський, Т.І. Хачумян) використовують критерій виявлення досліджуваної якості особистості, пов'язаний із академічною успішністю, результативністю, *продуктивністю*, інтенсивністю навчально-пізнавальної діяльності (далі – НПД). Проте назви для позначення відповідного критерію використовуються різні, та іноді акцентуються окремі аспекти кореляційного зв'язку ПС та результатів НПД. Наша позиція полягає у тому, що ПС постає готовністю особистості до ефективного пізнання *будь-яких нових елементів у будь-якій новій ситуації*. Для цієї готовності необхідно формування в першу чергу тезауруса загальних, загально-предметних знань, комплексу розумових та дослідницьких умінь.

Розуміючи це, низка дослідників впроваджує такий критерій ПС (та споріднених пізнавальних якостей), як *мобільність* (іноді – динамічність). *Цей критерій свідчить про здатність індивіда до вияву ознак ПС у нових ситуаціях*. Низка дослідників (Я.В. Галета, Т.Г. Темерівська, В.Є. Бенера), аналізуючи критерій мобільності чи його аналог, акцентують увагу лише на проявах змістово-операційного компонента ПС. Ми наполягаємо на можливості вияву у нових ситуаціях пізнання не лише показників когнітивного, але й інших компонентів ПС – емоційно-мотиваційного та вольового.

Таким чином, універсальними критеріями для усіх компонентів ПС можна визнати: *продуктивність та професійну спрямованість* – високу здатність до інтенсивного вияву усіх компонентів ПС у ситуаціях пізнання, наближених до специфіки професійної діяльності. На нашу думку, ці універсальні критерії постають важливими для підготовчого етапу, виконуючи роль концептуальних принципів, які визначають позицію дослідника щодо теоретичного визначення, формулювання показників, що будуть використані для діагностування рівнів розвитку ПС.

Універсальними критеріями є також: стійкість (усталеність) – здатність до стабільного прояву сформованих під-компонентів ПС у типових ситуаціях пізнання, які виникають протягом тривалого часу (обумовлені неможливістю деволуції, регресу сформованих компонентів в умовах їхньої функціональної витребуваності); *мобільність* – здатність до переносу (відповідно і прояву)

сформованих під-компонентів (відповідно і показників) ПС у нових ситуаціях пізнання; *цілісність* – здатність до вияву приблизно однакового рівня розвитку різних компонентів ПС, що обумовлено їхнім тісним взаємозв'язком (тобто неможливість прояву високого розвитку одного компонента у поєднанні з низьким розвитком іншого). Ці показники важливі для практичного етапу: якщо в ході нашого дослідження порівняння показників конкретного курсанта буде свідчити про порушення цих критеріїв, то відповідні виміри будуть визнані ненадійними та будуть ігноруватись внаслідок недостовірності.

III. На першому етапі декомпозиції ми виокремили 3 компоненти ПС: емоційно-мотиваційний, вольовий, когнітивний. На другому етапі – перший з них розділили на емоційний та мотиваційний під-компоненти, а когнітивний – на тезаурус декларативних знань та комплекс процедурних умінь та навичок. В свою чергу ці під-компоненти були розподілені на ще менші під час третього етапу декомпозиції, відображені у табл. № 1, в якій кожен рядок представляє 3 рівні (етапи) декомпозиції, а кожний граф (стовпчик) – складову ПС.

таблиця №1

1-й етап декомпозиції: компоненти ПС	Емоційно-мотиваційний		Вольовий	Когнітивний						
2-й етап декомпозиції: під- компоненти ПС	Мотиваційний		Емоційний фон, що супроводжує пізнання	-//-	Якості когнітивних процесів	Тезаурус декларативних знань		Комплекс процедурних умінь (та навичок)		
3-й етап декомпозиції: під- компоненти ПС	пізнавальні інтереси	навчальна мотивація	-//-	-//-	-//-	Загальні знання	Спеціально-предметні (юридичні) знання	Загальні розумові уміння	Загальні дослідницькі уміння	Спеціально-предметні (юридичні) уміння

Для кожного з перерахованих 10 під-компонентів ПС розроблені критерії та показники відповідно до чотирьох рівнів розвитку ПС. У цій статті **наведемо приклад лише для одного під-компонента – «навчальної мотивації»**. Критерієм (узагальненою характеристикою) цієї складової *при низькому рівні* розвитку ПС є «зовнішня мотивація негативного оцінювання», показниками (зовнішніми проявами, які підлягають вимірюванню) можна визнати: «відсутність внутрішньої мотивації до НПД, байдуже ставлення до її ходу та результатів», «непевненість у необхідності професійних знань, неусвідомленість професійних перспектив», «мотивація до НПД зовнішня (більш ефективне негативне стимулювання), викликається під впливом категоричної вимоги, спонукання, постійного контролю, а також заохочування, підбадьорювання (менш ефективно)». Критерієм навчальної мотивації *при середньому рівні* розвитку ПС є «прагнення до зовнішнього позитивного оцінювання», показниками можна визнати: «домінування мотивів бути позитивно оціненим ззовні, мати хороші оцінки зокрема», «курсанту необхідне спонукання до НПД ззовні, навчальний інтерес проявляється лише у разі високої вірогідності наступного позитивного оцінювання», «курсанти виявляють

нестійкий інтерес до самостійної НПД, до додаткової навчальної інформації внаслідок її зовнішнього оцінювання». Критерієм навчальної мотивації *при достатньому рівні* розвитку ПС є «внутрішня професійно-орієнтована мотивація», показниками можна визнати: «найбільший інтерес викликає навчальний матеріал, орієнтований на майбутню професійну діяльність», «навчально-пізнавальна ініціатива проявляється без участі викладача, але найчастіше лише в межах вивченої теми»; «інтерес до самостійної НПД, додаткової інформації, пошукових, дослідницьких, професійно-орієнтованих тем та завдань». Критерієм навчальної мотивації *при високому рівні* розвитку ПС є «інтеграція навчальних мотивів з мотивами самопізнання та саморозвитку», показниками можна визнати: «прагнення виконувати складні, творчі завдання, розібратися у проблемних питаннях», «інтерес до комплексних міждисциплінарних форм та видів самостійної НПД».

Для вимірювання показників розвитку кожного компонента ПС або її комплексного параметра нами в ході констатуючого експерименту використані принаймні 2 різні методи, узагальнені у табл. № 2.

таблиця № 2

	Експертне опитування	Анкетування курсантів	Експертна інтерпретація результатів діагностування за методикою ММРІ	Експертна інтерпретація результатів діагностування за методиками Дж. Равена та виміру IQ .	Експертна інтерпретація спостережень за ходом занять (в контрольних взводах)	Контрольні роботи з навчальних дисциплін
Пізнавальний інтерес	+	+	+			
Навчальна мотивація	+	+	+		+	
Емоційний фон навчання	+	+	+			
Вольові якості	+	+	+		+	
Когнітивні здібності	+			+		
Тезаурус загальних знань	+			+		
Тезаурус юридичних знань	+				+	+
Комплекс загальних розумових умінь	+			+		
Комплекс дослідницьких умінь	+				+	

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку

Узагальнення різних наукових позицій дозволяє надати таке визначення ключових понять з діагностування ПС: *показником ПС* постають такі безпосередні прояви у діяльності (та поведінці) суб'єктів навчання, що свідчать про рівень розвитку цієї якості індивіда (та її компонентів); *критерієм ПС* є теоретичне узагальнення (загальна характеристика) показників, притаманних відповідному рівню розвитку ПС та її складових, інший аспект – комплекс показників; *рівнем ПС* є результат інтерпретації виявлених критеріїв, їхнє групування, яке свідчить про повноту та якість сформованості цієї властивості індивіда (та її компонентів), про певний етап її розвитку. Окремо слід визначити **універсальні критерії розвитку ПС** які слід визнати принциповими умовами вимірювання показників.

Подальшим напрямком досліджень є 1) практичне діагностування показників та рівнів розвитку ПС курсантів ВНЗ МВС України, 2) конструювання комплексу відповідних педагогічних умов формування ПС та 3) його впровадження.

Література

1. Абрамова Т.В. Педагогическая система формирования познавательной самостоятельности у школьников как средство актуализации знаний (На материале предметов естественно–математического цикла): Автореф. дис... к.п.н: 13.00.01 / Тамара Валериановна Абрамова. – Саратовский гос. ун–т им. Н. Г. Чернышевского. – Саратов, 2003. – 24 с.
2. Бенера В.С. Формування пізнавальної самостійності в майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами інтелектуальної гри: Дис... к.п.н.: 13.00.04 / Валентина Єфремівна Бенера. – К., 2003. – 214 с.
3. Лузан П.Г. Теоретичні і методичні основи формування навчально-пізнавальної активності студентів у вищих аграрних закладах освіти. – Автореф... доктора пед. наук: 13.00.04 / Петро Григорович Лузан. – Інститут педагогіки АПН України. – Київ, 2004. – 40 с.
4. Тархова Л.А. Формування пізнавальної самостійності майбутніх перекладачів у процесі професійної підготовки. – Автореф. дис... к.п.н: 13.00.04 / Любов Анатоліївна Тархова. – Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського. – Одеса, 2006. – 23 с.
5. Темерівська Т.Г. Формування пізнавальної активності студентів медичного коледжу в процесі вивчення природничо-наукових дисциплін: Дис... к.п.н.: 13.00.04 / Тетяна Георгіївна Темерівська. – Тернопіль, 2004. – 245 с.
6. Хачумян Т.І. Формування критичного мислення студентів вищих навчальних закладів засобами інформаційних технологій. – Автореф... канд. пед. наук: 13.00.09 / Тетяна Іванівна Хачумян. – Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди. – Харків, 2005. – 222 с.

Валєєв Руслан Гельманович - заступник начальника кафедри конституційного та міжнародного права Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка (м. Луганськ)

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Шевченко Г.П.

ТЕРОРИЗМ ЯК ЗАГРОЗА БЕЗПЕКИ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

В.П. Гуляєв, І.М. Арнаут, Д.В. Михайлов, І.Г. Лозова

Розглянуто питання сутності тероризму, основні види терору, правові основи боротьби з тероризмом, передумови виникнення тероризму в Україні.

Рассмотрены вопросы сущности терроризма, основные виды террора, правовые основы борьбы с терроризмом, предпосылки возникновения терроризма в Украине

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями

Проблему тероризму складно досліджувати, а ще складніше пояснювати та розв'язувати у реальному суспільному житті, через те що лише за останні двісті років це явище зазнало колосальної еволюції, змін і трансформацій. У 19 ст. терористичні акти, як відомо, мали фактично локальний характер, їхнім об'єктом були окремі монархи, політичні, громадські, військові діячі, духовенство і т. ін. Пізніше (перша половина 20 ст.) об'єктом тероризму стають вже окремі державні чиновники, і поступово боротьба з тероризмом стає проблемою державної безпеки окремих країн. А далі на початку 21 ст. тероризм набуває глобального характеру, його об'єктом стають вже не окремі особистості, політичні системи, а цілі народи: яскраві і жахливі приклади – югославські події, Близький Схід, сучасний Ірак тощо [1]. Проблема формулювання понять «терор» і «тероризм» досі залишається невирішеною. Фахівці з цього питання не мають єдиної думки з приводу їхніх